

התנועה הציונית בזמושץ'

התנועה הציונית בזמושץ' החלה עוד בימי "חיבת ציון" והתגברה ביחוד בזמן התהוות הציונות המדינית בשנת 1900.

אוהדי הרעיון הציוני התרכזו בעיקר בין מתפללי בית-המדרש. בזמן השלטון הצארי בארץ פולין היתה התנועה בלתי-ליגלית. בכל זאת הורגשה בעירנו פעולה ציונית, שבאה לידי ביטוי בצורות שונות. אז ביקרו בזמושץ' מטיפים לרעיון הציוני, כמו הרב ניסנבוים, קויוטקין ועוד, שעודדו את הציבור לפעולה למען ישוב ארץ ישראל. העבודה הציונית מצאה את ביטויה בהפצת שקלים ומניות הבנק הקולוניאלי, ואוסף תרומות למען הקרן הקיימת לישראל. בין העסקנים התבלטו ד"ר יצחק גליבטר, אלקנה גליבטר, צבי הנדלסמן, יעקב יוסף שניאורסון, גדליה הופמן. מבין הנוער - יצחק פרנקל, אהרן נדלר, שמואל גרויסבוים, יהושע פרוכטגרטן, עזריאל שפיר, חיים יוסף גבט ואחרים.

משנת 1905, התגברה התנועה בחדירתה לשדרות הנוער חובשי-בית-המדרש ולחוגים רחבים של משכילים. בין הנוער פעל הרבה צבי חיים גליבטר שחזר בזמן הזה מא"י כחניך הגימנסיה העברית ביפו. הגבירו את העבודה למען הפצת השפה העברית ביסדם בשנת 1909 בית ספר עברי ציבורי בשם "חדר מתוקן", מקום שם חונכו התלמידים ברוח התרבות העברית המתחדשת. כשפרצה המלחמה בשנת 1914, נשתתקה הפעולה בעיקר מחמת עזיבת הרבה עסקנים ציונים את זמושץ' שנדדו לרחבי רוסיה (ביניהם העסקן הירש הנדלסמן שהיה פעיל אחרי כן בתנועה ברוסיה, בברדיצ'ב).

עם הכיבוש האוסטרי, בשנת 1915, התגלו אפשרויות לארגון תנועה ליגלית. בביתו של צבי חיים גליבטר התקיימו כמה אסיפות-נוער למען ייסוד הסתדרות נוער ציונית. מורשה הגיעו ידיעות על התארגנותה של תנועת "צעירי ציון", שרכשה לה הרבה אוהדים בקרב הנוער בעירנו. שכרו אולם והכריזו על תקומתה של הסת' "צעירי ציון" בזמושץ'. אז היתה פולין מחולקת בין הכיבוש הגרמני והכיבוש האוסטרי, והואיל ובכיבוש האוסטרי לא היה תקנון לקיום הסת' "צעירי ציון", היתה ההסתדרות בזמושץ' באופן רשמי מסונפת למרכז התנועה הציונית בווינה בשם "קדימה", שמשם קיבלה את הליגליזציה. הועד הראשון של הסתדרות "צעירי ציון" בזמושץ' הורכב מהח"ח צבי חיים גליבטר, צבי גבט, ישראל רוסט, יחיאל גולדואג, שלמה ציפל, שמעון פינקמן, טובה שטרן, ריזיל גולדברג-רוסט, שפרה לוינסון-זגן, נחמיה פילר ואחרים.

ההסתדרות ריכזה סביבה כמעט את כל הנוער היהודי בזמושץ', אספו תרומות למען הקהק"ל, הפיצו שקלים, ניהלו עבודת הסברה מקיפה, אירגנו שיעורי ערב עבריים וקיימו להקה דרמטית. את השיעורים ניהל צבי חיים גליבטר יחד עם המורה יוסף צ'סלר שבא מפינסק. ההסתדרות בזמושץ' שימשה כועד מחוזי לעיירות הסמוכות. צבי חיים גליבטר ביקר בכל העיירות הסמוכות לזמושץ' ועודד את הנוער לפעולה ציונית, ותודות לזה נוסדה בסביבה רשת שלמה של הסתדרויות ציוניות. בשנת 1917 התקיים בזמושץ' כינוס מחוזי של כל ההסתדרויות הציוניות.

הסת' "צעירי-ציון" בעירנו פתחה במשך הזמן סניפים בפרברי העיר, והקימה סניף ב"עיר החדשה". פעילי הסניף הזה היו: שמחה צורן, יעקב פיגנבוים, א. רוזנמן, שטרן ואחרים.

הפעולה בקרב הנוער השפיעה גם על החוגים האזרחיים בעיר ובשנת 1917 נוסדה הסתדרות "מזרחי" בעירנו. בין מיסדיה: מרדכי יוסף ברונפלד, מרדכי וגשול, דוד קופרשטיין, ברוך סובול, ישראל רוזן ואחרים. ביזמת ה"מזרחי" נפתח בית הספר "יבנה", בהנהלתו של מר אנשל סובול. המורים היו ויטלין, וינשטיין ואחרים. על יד בית הספר הזה התקיימו גם שיעורי ערב לעברית, למתחילים ומשתלמים.

עם הצהרת בלפור, בשנת 1917, התחזקה העבודה וההשפעה הציונית היתה ניכרת בכל המוסדות הציבוריים בעיר. בשנת 1918 כשהכריזו על "קרן הגאולה" נתקבלה ההכרזה בהתלהבות ע"י רוב האוכלוסיה היהודית. נאסף סכום ניכר של כסף במזומנים, חפצים יקרים כמו תכשיטי זהב וכסף ואבנים יקרות. באמצע שנת 1918 נסגרה ההסתדרות הציונית תחת שלטון הכיבוש האוסטרי מסיבת חשד לשיתוף פעולה עם האנגלים, ואז ירדה התנועה לזמן קצר למחתרת, אבל פעולתה לא נפסקה ומצאה דרכים שונים לעבודה. באותה שנה, עם פתיחת הגבול הרוסי, חזרו הרבה פליטי מלחמה יהודים לעיר, ביניהם יצחק פונט (שעבר אחרי זמן לעבודה במוסדות המרכזיים של התנועה בוורשה) ועוד חברים אחרים מבין הנוער שהיו מושפעים מהאידיאולוגיה של תנועת "צעירי ציון" שהתפתחה ברוסיה. י. פונט עזר בהרבה לגיבוש הרעיון הציוני הסוציאליסטי בחסות "צעירי ציון" בעיר וניהל את הויכוח האידיאולוגי עם יריבי הציונות בשכבות הפועלים "בונד" והקומוניסטים.

בסוף 1918, כשהשלטון עבר מהכיבוש האוסטרי לידי השלטון החדש של פולין, ובראשית התבססותו של השלטון החדש היתה נשקפת סכנה לאוכלוסיה היהודית מצד האלמנטים האנטישמיים - התארגנה ע"י "צעירי ציון" קבוצת הגנה שברשותה נמצאה כמות מסויימת של נשק. ב-1920, בזמן מלחמת פולין והבולשביקים, שהה זמן קצר בזמושץ' האטמן פטלורה, שעל מצפונו היו הרבה קרבנות יהודים שנרצחו ע"י חייליו באוקראינה. התקיימה אז פגישה בינו ובין המפקד העליון של הצבא הפולני פילסודסקי, למען כריתת חוזה לעזרה הדדית בין הצבאות הפולנים והקוזקים האוקראינים. בין חברי הסת' "צעירי ציון" היתה תסיסה לירות ברומח פטלורה ולנקום את דם היהודים שנשפך ע"י הקוזקים האוקראינים. לביצוע התנקשות זו התנדב הח' אברהם הרץ, אבל משום שיקול דעת רציני, שצעד כזה יכול לגרור אחריו גל של פרעות באוכלוסיה היהודית שהיתה בזמן הזה נרדפת ע"י השלטון הפולני, שחשד ביהודים באהדה לצד הבולשביקים - מנע ועד הסת' "צעירי ציון" בזמושץ' את הוצאתה לפועל של ההתנקשות הזאת.

בשנת 1921 התקיימו הבחירות הראשונות הדימוקרטיות למועצת העיר בזמושץ'. "צעירי ציון" בזמושץ' ניהלו מלחמת תנופה ביריבים משמאל ומימין, המתבוללים והשתדלנים למיניהם. הסת' "צעירי-ציון" העבירה אז שלושה נציגים למועצת העיר: צבי חיים גליבטר, ישראל רוסט ושטרן. בפעם הראשונה נשמעה בין כתלי העיריה בזמושץ' ההצהרה הפרוגרמטית של "צעירי ציון", שנקראה ע"י ישראל רוסט למורת רוחם של הנציגים האנטישמיים האנדיקים. נשמעו דרישות של זכויות לאומיות למיעוט היהודי, כמו בתי-ספר לילדי היהודים בעברית ואידיש ושלטון עצמי אוטונומי בעניינים הפנימיים של היהודים.

גם בתנועה המקצועית של הפועלים היהודים היתה השפעה להסתדרות "צעירי ציון" והאגודה המקצועית של עוזרי בתי-המסחר הוקמה על ידה והיתה כולה תחת השפעתה.

בשנת 1921 נוסדה בזמושץ' אגודה לספורט "מכבי", שמילאה תפקיד חשוב בהתפתחות הספורט בין הנוער היהודי בעירנו ואשר רבים מחבריה גילו פעילות בשטחים שונים של העבודה הציונית

בעירנו. בין פעיליה התבלטו: משה לוקסנבורג, שמחה גליבטר, יעקב ביצמן, שלמה ליסטנברג, יעקב שהויר, שלמה טוכנשנידר ואחרים.

עם עליית פעילי הסתדרות "צעירי ציון" לארץ, נחלשה במידת-מה הפעולה הציונית ומספר חברי הסתדרות "צעירי ציון" ירד עם פרישתם של האלמנטים שלא היו מושרשים בתנועה והסתפחו למפלגות הפועלים היהודים מבין מתנגדי הציונות כמו "בונד" ו"קומוניסטים". בזמן הזה נתעורר הרעיון לייסד הסתדרות נוער ציונית א-פוליטית למען עבודה ציונית מעשית כמו: אוסף כספים למען הקרנות, הפצת שקלים ועבודה תרבותית ברוח הציונות בין הנוער. בשנת 1921 נוסדה הסת' נוער ציונית בשם "ציונים צעירים". בין מיסדה: משה רובינשטיין, שמואל דולכר, אברהם פכר, מרדכי לסטיקזון, שמואל שמורק, שלמה וליצקר, יעקב לנגבוים, לייב ברונדוין, בנימין רוזן ואחרים. ההסתדרות הזאת ריכזה את כל הנוער הציוני על כל זרמיו והצטיינה בפעילותה הממשית לאורך כל החזית הציונית בעירנו. על ידה נוסד חוג עברי "חובבי שפת עבר", שיסד את הספריה העברית הציבורית הראשונה בזמושץ' ופעל הרבה למען הקרנות הציוניות. בתוך ההסתדרות היה חוג רב השפעה שאהד את רעיון "ארץ-ישראל העובדת" והשתתף באוסף כספים לטובת המוסדות הכספיים של פועלי ארץ-ישראל "פ. א. פ." והפיץ מניות של בנק הפועלים.

בשנת 1922, עם הבחירות לסיים הפולני, יסד יצחק גרינבוים, יו"ר ההסתדרות הציונית בפולין את גוש המיעוטים הלאומיים שהציגו את רשימתם המאוחדת לבחירות האלו. היתה זאת תשובה לחוק הבחירות שנוצר ע"י האנדקים האנטישמיים עם מגמה למעט את נציגותם היחסית של היהודים ויתר המיעוטים הלאומיים בסיים הפולני. רעיון זה של מלחמה לשיווי זכויות של האזרחים היהודים בפולין היכה גלים בין הנוער ועורר אותו לפעילות מיוחדת. חברי הסת' "ציונים צעירים" התמסרו לעבודה זו וצעדו בראש מלחמת הבחירות בעירנו. רשימת גוש המיעוטים הלאומיים במחוז זמושץ' נחל אז נצחון והעביר שני צירים לסיים: אוקראיני והשני - ד"ר יצחק שיפר.

בשנת 1924 התחילו להתגבש בין חברי "ציונים צעירים" נטיות להגדרה מפלגתית מכל האידאולוגיות שהיו קיימות בתוך התנועה הציונית. הסתדרות "ציונים צעירים" התפזרה וכל אחד פרש למפלגתו הקרובה לו ברוחה. אברהם פכר, יעקב ניימרק, מרדכי לסטיקזון, לייב ברונדוין, שמואל שמורק יסדו סניף מפלגה ציונית סוציאליסטית "דרור" ונדמה, שמרכז תנועת "דרור" נמצא אז בוורשה והיו לו סניפים ספורים בפולין. הסניף הראשון שנתארגן בזמן הזה היה בזמושץ'. יוחנן מורגנשטרן (שעבר אחרי זמן לפעולה במוסדות המרכזיים של התנועה) יסד סניף "צעירי ציון" צ.ס. שפתח אולם ב"עיר החדשה". עזרו על ידו: גרשון צוקר, לוי רוזנמן, יעקב קלכשטיין, יצחק אונטרקט ואחרים. שמואל הכטמן, משה שלם, מאיר גולדהאר, בנימין רוזן, יסדו סניף של מפלגת העבודה הציונית "התאחדות". שלמה וליצקר, יהודה קלינבליט. יסדו סניף של ציונים רביזיוניסטים. קמה הסתדרות ציונית כללית ובין פעיליה: צבי חיים גליבטר, שלום ויינר, ישראל רוסט, לייביש לוין, מרדכי וגשול ואחרים.

בזמן הזה חידשה הסתדרות "החלוץ" את עבודתה בקרב הנוער בעיר. עם פעיליה נמנו אז: יעקב ניימרק, מנחם זילברשטיין, שמואל דולכר, שמואל הכטמן, מנחם זינגרמן, יהודה וגנר, משה שלם, יוסף סובול, דוד וינטרויב, יצחק אונטרקט ואחרים. ההסתדרות ניהלה עבודת הכשרה תרבותית וגופנית והקיפה הרבה נוער. על יד ההסתדרות קמו חוגים שלמדו את תולדות התנועה הציונית ותנועת הפועלים בארץ, את בעיות תנועת "החלוץ" והכשירו את עצמם לקראת תפקידים חלוציים בארץ. טיפחו את המעבר לעבודה פרודוקטיבית, יסדו פלוגות לחטיבת עצים ומאפיה לאפית

מצות. עם צבירת סכום ניכר מהכנסות של העבודות האלו ניגשו לייסד משק חקלאי. הודות לנדבנותו של אביגדור אינלנדר שהחכיר להסת' "החלוץ" כעשרים דונם אדמה בסביבת זמושץ', מבלי לקבל תשלום, קם המשק להכשרה חקלאית "אביגדוריה". המשק לא התקיים זמן רב בגלל חוסר נסיון של החברים שעבדו בו. כן התארגנה הסת' "החלוץ הצעיר". בין פעיליה היו: יהודה איזנפלד, חייקה פונט, רחל זוברמן, משה הורנפלד, זאב קיפר, שמחה פינקשטין, יצחק זינגרמן ואחדים.

עם האיחוד של פועלי ציון (ימין) עם צעירי ציון צ.ס. שנסתפחו להם גם חברי "דרור" נוצרה בזמושץ' מפלגה חזקה של פועלי ציון צ.ס. שהשפעתה היתה ניכרת בכל המוסדות הציבוריים בעיר. המפלגה השתתפה בכל הבחירות למועצת העיר והקהילה היהודית. נציגיה במוסדות האלו היו: משה הרמן, לוי רוזנמן (בעיריה), מאיר פקלר, יהודה וגנר (בקהילה). בין פעילי הסת' הנוער "פרייהייט" - ליפא ארליך, ישראל צ. גולדברג, ניסן וגשול, איסר רוזן, שמחה פלוג, בנימין שטיין, הרשקה ארליך, ליבר וקס, יצחק רויזנר, שמואל מנדלבוים, פייבל הורנפלד ואחרים. חברי פוע"צ בזמושץ' הוציאו את השבועון היחידי בשפה היהודית "זאמאשטשער שטימע". היוזם היה יוחנן מורגנשטרן ואחריו המשיך בהוצאת העתון ליבצי גולדגרבר. המפלגה הזו היתה פעילה למען הקרנות הציוניות, והיתה לה השפעה ניכרת בתנועה המקצועית של הפועלים היהודים. היא יסדה אגודה מקצועית של פועלי העור בהנהלתו של יהודה וגנר. חברי סניף "פועלי ציון" בעירנו הפעילו את הליגה למען ארץ-ישראל העובדת שהקיפה מלבד חברי המפלגות הציוניות הסוציאליסטיות גם בלתי מפלגתיים אוהדי רעיון ארץ-ישראל העובדת. ביחוד גילה פעילות בשטה זה מזכיר הליגה מרדכי לסטיקזון. בשנים האחרונות 1933-1938 הפיצה הליגה יותר מאלף שקלים ובמערכת הבחירות לקונגרסים הציוניים לפני המלחמה השיגה נצחון מלא. ע"י הליגה התארגנה גם כן אגודה להתעמלות גופנית "הפועל". הפעילים: צלר, פלשור, ביגרזון ואחרים.

סניף מפלגת העבודה הציונית "התאחדות" בזמושץ', עם היווסדו בשנת 1924, הראה פעילות יתירה בכל שטחי הפעולה הציונית בעיר ורכש לעצמו הישגים ניכרים בשטה ההסברה. יסד את האוניברסיטה העממית הראשונה בעיר שבה הרצו על נושאים פופולריים ציוניים וכלליים מורי הגימנסיה היהודית וביה"ס העברי "קדימה". בין המרצים היו: וגמיסטר, ויינר, זידמן, מנהים ואחרים ועוררו ענין רב בין הנוער בעיר שביקרו בהרצאות במספר רב. ע"י הסניף היתה קיימת הסתדרות נוער חלוצית עממית "גורדוניה". הסתדרות "גורדוניה" סבלה בשנים האחרונות מחתירה של אלמנטים קומוניסטיים שחדרו במזיד לתוכה אבל בכל זאת הרבה מבין הסתדרות זו הלכו בדרך ההגשמה החלוצית, ביניהם חיים קרפ, ברנצויג ואחרים. בשנים האחרונות ירד מספר החברים המאורגנים בסניף "התאחדות" בעיר מסיבות שונות אבל תמיד היה קיים גרעין חברים פעילים בכל ענפי העבודה הציונית. העסקנים האלה היו פעילים לטובת הקרנות הציוניות, הליגה למען ארץ ישראל העובדת, הסתדרות "החלוץ" ובית ספר "תרבות" בעיר. את מערכת הבחירות לסיים הפולני בשנים 1928-1932 בזמן הנגישות מצד ה"סאנאציה" הפאשיסטית (הרבה עסקנים ציונים נסוגו מפעילותם), ניהלו עסקני "התאחדות" את הבחירות בכוחותיהם הם, וגם השתתפו בבחירות למועצת העיר והקהילה היהודית.

לשתי המפלגות "פועלי ציון צ. ס" ו"התאחדות" היה שטח פעולה משותף ב"החלוץ" ובליגה למען ארץ ישראל העובדת. בשנת 1938 הלכו ברשימה מאוחדת לבחירות למועצת העיר ורכשו את המנדט הציוני היחידי בעיר.

ההסתדרות הציונית הכללית שהתארגנה בשנת 1923, לא הקיפה במובן הארגוני הרבה חברים. בכל זאת היו עסקניה תמיד בראש הפעולה הציונית בעיר, כמו מגביות לטובת קרן היסוד, הקרן הקיימת, ועזרה לבתי הספר העבריים "קדימה" ו"תרבות". בשנת 1929 חיזקה את עבודתה ביסדה הסת' "הנוער הציוני" שבין פעיליה התבלטו שרה שלפרוק, איזנשטט, אשר זגן, שמואל ברגר, ליפא לויך ואחרים.

עם המשברים שפרצו בארץ אחרי כל עליה, ירדו גם גלי התנועה הציונית בין הנוער בעיר. עם התרוקנות ההסתדרויות הציוניות מאלמנטים כאלה נשארו תמיד יחידים נאמנים לתנועה ונשאו על שכמם את כל עול העבודה הציונית בעיר.

עם העסקנים האלו נמנו מכל המפלגות הציוניות בעיר על כל זרמיה וכדאי להזכיר את שמות העסקנים שנכרתו ע"י הרוצחים ההיטלריסטיים ולא זכו לראות את הגשמת משאת נפשם, את תקומת המדינה היהודית בזמננו: ד"ד רוזנבוש, מרדכי יוסף קרונפלד, מרדכי וגשול, ישראל רוסט, משה רובינשטין, בנימין רוזן, אהרן שלפרוק, יעקב גולדגרבר, אהרן שמואל ניימרק, חיים דיקלר, דוד דולכר, משה זוברמן, שמואל לדמן, גב' פוקס, לייבצי גולדגרבר, שמואל ולייבל שמורק, אברהם פכר, גרשון צוקר, שינדל הכטקופף, ויוחנן מורגנשטרן. יהא זכרם ברוך !